

УДК 796.015. – 057.68

*Тетяна Овчаренко,
Нінель Мацкевич,
Людмила Чеханюк,
Надія Карбанова*

Відповідальність як важливий компонент у системі вольових якостей туриста

Волинський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Постановка проблеми. Досягнення високих спортивних результатів у спортивному туризмі обумовлене не тільки ефективністю системи спортивної підготовки, а й особистісними якостями самого туриста, які характеризуються ступенем виховання відповідального ставлення до тренувальної і спортивної діяльності.

Сучасна система спортивного тренування у туризмі пред'являє все більш високі вимоги до відповідального ставлення як властивості особистості, основу якого складає комплекс інтелектуальних, вольових, моральних та емоційних якостей. Однак, як показує практичний досвід, недостатньо високий рівень прояву відповідальності у туристів призводить до зниження ефективності тренувальної і змагальної діяльності в цілому, а також до створення аварійних ситуацій в умовах походу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз літератури [1; 2; 3] свідчить, що за останні роки відбулись суттєві трансформації, як у визначенні основних понять, так і в їх змісті. На думку В. Мерліна, відповідальність вважають “якістю вищого порядку”, яка об'єднує в єдине ціле емоційні, інтелектуальні, моральні та етичні властивості особистості. Така система має багаторівневий і багатокомпонентний характер, обумовлений індивідуальними особливостями людини та її соціальним статусом [3].

Центральне місце відповідальності в системі суспільно значимих якостей підкреслювалось багатьма вченими. В. Франкл [5] характеризує відповідальність як “те, перед чим нас постійно ставить життя, і чого ми прагнемо уникнути”. Німецький філософ Ханс Йонас узагалі вважає, що “на зміну людини розумної має прийти людина відповідальна”, а американський філософ Джон Ленк розглядає визначення людської суті з позиції відповідальності: “Люди – це особи, відповідальні перед собою за дії, які здійснюються, та за наслідки цих дій”.

Аналіз наукової та спеціальної літератури [1; 2; 3; 4] виявив неоднозначне трактування та поліструктурний характер поняття відповідальності. Так, у “Словнику сучасної літературної мови” відповідальність визначається як обов'язок звітуватися за свої дії і брати на себе провину за можливі їх наслідки. В етиці відповідальність – це моральна категорія, яка характеризує особистість із точки зору виконання нею моральних вимог, які відображають ступінь участі особистості та соціальних груп, як у їх власному моральному удосконаленні, так і в удосконаленні суспільних відносин [4]. Філософи вважають відповідальність категорією етики і права, яка відображає соціальне і морально-правове ставлення особистості до суспільства і характеризується виконанням своїх моральних обов'язків та правових норм [4]. У соціології відповідальність – це обов'язок і готовність суб'єкта відповідати за дії, які здійснюються, та їх наслідки [1; 5]. Психологія розглядає відповідальність як форму контролю над діяльністю суб'єкта з точки зору виконання ним прийнятих норм і правил [4]. Соціальна відповідальність визначається як здатність людини поводити себе відповідно до інтересів інших людей і суспільства в цілому, а не у відповідності з вузькоогоїстичними інтересами, виконувати суспільні норми і рольові обов'язки.

Таким чином, поняття відповідальності має широкий діапазон і неоднозначне трактування в науковій літературі.

Виявлено, що спеціальних досліджень із формування відповідальності туристів у процесі їх спортивної підготовки не проводилось, що обумовило актуальність проблеми.

Мета дослідження полягає у визначенні відповідальності туриста як соціально-психологічної категорії, а також у виявленні основних функцій управління процесом виховання відповідальності.

Завдання дослідження:

1. Визначити структурні компоненти відповідальності туриста.

2. Дати науково-теоретичне обґрунтування технології виховання відповідальності туриста у процесі спортивної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі спортивної підготовки туриста значна увага приділяється вихованню відповідальності, яка характеризується активним проявом свідомості туриста щодо ефективної реалізації спеціальних цілей і завдань, етичних норм поведінки, моральних цінностей у процесі тренувальної і змагальної діяльності.

На нашу думку, структура відповідальності туриста як соціально-психологічної категорії значною мірою обумовлена такими складовими компонентами, як пізнавальний, емоційний та виконавчий.

Пізнавальний компонент відповідальності є основою спортивної діяльності, оскільки визначає її мету, засоби її досягнення, зміст, організаційні форми, а також відповідний рівень мотивації туриста. *Емоційний компонент* у структурі відповідальності визначає рівень активності спортсмена, що суттєво впливає на його функціональний стан і працездатність. *Виконавчий компонент* обумовлений здатністю до максимального прояву вольових, фізичних зусиль, що забезпечує досягнення високого результату в процесі змагальної та тренувальної діяльності, а також досягнення цілей спортивного походу.

Управління процесом виховання відповідальності є системою послідовних та взаємопов'язаних функцій, які відповідають конкретному етапу спортивної підготовки. У наших дослідженнях виявлені основні функції, які складають технологічний цикл виховання відповідальності туриста: організація, планування, керівництво, мотивація та контроль. Ці функції тісно взаємопов'язані і разом з цим характеризуються відносною самостійністю (рис. 1).

Рис. 1. Технологія управління вихованням відповідальності туриста (BBT)

Планування у процесі управління вихованням відповідальності туриста дає змогу визначити головну мету, основні завдання, установити найбільш оптимальні терміни, відібрати ефективні засоби і раціональні шляхи досягнення мети. *На початковому етапі підготовки туристів* у документах планування (перспективне, поточне, оперативне) слід розробляти систему завдань із виховання відповідальності за стан власного здоров'я, спортивного стилю життя, розвиток фізичних, вольових якостей. Необхідно виховувати колективізм, а також правила поведінки відповідно до норм спортивної етики, захищати честь спортивної команди. Важливого значення набувають завдання з відповідального ставлення до виконання певних обов'язків під час туристичного походу.

На стадії спортивної спеціалізації внаслідок виникнення пізнавального інтересу у туристів до цього виду спорту, його техніки, тактики, відповідальність проявляється у ставленні спортсмена до високих фізичних, психічних навантажень, які є необхідними для досягнення перемоги, високих спортивних результатів. Важливого значення набувають стосунки з тренером, відповідальність перед яким за результати спортивної підготовки стає досить високою.

На стадії спортивної майстерності основними факторами виховання відповідальності стають прагнення до спортивного вдосконалення, до реалізації індивідуальних можливостей, до розвитку цього виду спорту.

Організація як важлива функція управління процесом виховання відповідальності туриста передбачає найбільш раціональну структурну побудову тренувального процесу, виявлення необхідних ресурсів для його забезпечення (матеріальних, фінансових, кадрових, наукових тощо), а також організацію основних напрямів і видів діяльності. Важливо забезпечити орієнтацію навчально-тренувального процесу на розвиток творчості, активності, самостійності у туристів із забезпеченням диференційованого підходу з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей. У систему спортивної підготовки туристів слід упроваджувати систему самостійних завдань із прийняття правильних рішень в екстремальних умовах туристського походу, а також найбільш ефективному досягненню цілей походу.

Керівництво як функція управління за своїм змістом є інтегральною системою, яка спрямована на об'єднання всіх видів діяльності для досягнення визначеної мети. У практиці діяльності керівництво процесом виховання відповідальності туриста повинно бути спрямоване на об'єднання зусиль тренера, сім'ї, школи, адміністративних і спортивних організацій.

Мотивація є найважливішою функцією процесу виховання відповідальності, оскільки сприяє створенню позитивних установок, виховує потребу вдосконалювати як фізичні, так і вольові якості. Пріоритетна роль відводиться комплексному об'єднанню всіх зусиль тренера з формування позитивної мотивації та ліквідації негативних мотивів. Із цією метою розроблена комплексна модель, у структурі якої визначаються складові компоненти і взаємопов'язані етапи педагогічної діяльності тренера із виховання відповідальності спортсмена. Основними структурними компонентами мотивації до спортивної діяльності є: внутрішня мотивація, зовнішня позитивна мотивація та зовнішня негативна мотивація. Внутрішня мотивація породжується у свідомості спортсмена: це задоволення від навчально-тренувального процесу, можливості підвищити спортивну підготовленість, досягнути високих спортивних результатів. Зовнішня мотивація включає її мотиви, які містяться за межами самого спортсмена та тренувального процесу (страх неспіху, покарання, прагнення до престижу та ін.). До зовнішньої позитивної мотивації належать: матеріальне стимулювання, виконання розрядних нормативів та присудження спортивних розрядів і звань, визнання, престиж. До зовнішньої негативної мотивації – покарання, критика, засудження тощо. Внутрішня мотивація, з точки зору задоволення заняттями туризмом, є найбільш ефективною. Внутрішня мотивація є джерелом розвитку спортсмена, стимулює вдосконалення спортивної майстерності.

Контроль є невід'ємною функцією управління процесом виховання відповідальності туриста і передбачає наявність зовнішніх та внутрішніх форм. Зовнішні форми контролю забезпечують покладення відповідальності за наслідки спортивної діяльності на тренера, що, безумовно, важливо на початкових етапах розвитку відповідальності спортсмена. Однак вищою стадією формування відповідальної поведінки є досягнення високого ступеня внутрішнього контролю (самоконтролю) і внутрішньої регуляції (саморегуляції).

Висновки

1. Відповідальність як властивість особистості туриста, має поліструктурний характер і комплексну детермінованість.
2. У структурі відповідальності, як соціально-психологічної категорії, великого значення набувають такі складові компоненти, як пізнавальний, емоційний і виконавчий.
3. Технологічний процес управління формуванням відповідальності має комплексну структуру і складається із взаємопов'язаних послідовних функцій: організація, прогнозування, планування, керівництво, мотивація та контроль.

Література

1. Вяткин Б. А. Спорт и развитие индивидуальности человека // Теория и практика физ. культуры.– 1993.– № 2.– С.1–5.
2. Ленк Х. Ответственность в технике, за технику, с помощью техники // Философия техники в ФРГ.– М.: Прогресс, 1982.– С. 372–392.
3. Мерлин В. С. Очерки интегрального исследования индивидуальности.– М., 1986.– С. 46–47.

4. Психология: Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Яролевского.– 2-е изд.– М.: Политиздат, 1990.– С. 257.
5. Франкл В. Человек в поисках смысла.– М.: Пресс, 1990.– С. 192.

Анотації

У роботі обґрунтовано закономірності виховання відповідальності туриста у процесі тренувальної та змагальної діяльності.

Ключові слова: управління, функції, відповідальність, турист.

В работе дается обоснование закономерностей воспитания ответственности туриста в процессе тренировочной и соревновательной деятельности.

Ключевые слова: управление, функции, ответственность, турист.

The article deals with the substantiation of regularities of forming responsibility of a tourist in the process of training and competing activities.

Key words: management, functions, responsibility, tourist.